

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİL VƏ TƏRBIYƏ

UOT 373.2.

Gülner Etibar qızı Vəliyeva
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu

25

MƏKTƏBƏQƏDƏR DÖVRDƏ UŞAĞIN SOSIALLAŞMA PROSESİNDƏ OYUNUN VƏ ÜNSİYYƏTİN ROLU

Гүлнәр Етибар җызы Вәлиева
докторант по программе доктора философии
Института Образования Азербайджанской Республики

РОЛЬ ИГРЫ И ОБЩЕНИЯ В ПРОЦЕССЕ СОЦИАЛИЗАЦИИ РЕБЕНКА В ДОШКОЛЬНОМ ПЕРИОДЕ

Gülner Etibar Vəliyeva
doctoral student in the program of a Ph.D of
Azerbaijan Republic Education Institute

THE ROLE OF PLAY AND COMMUNICATION IN THE PROCESS OF SOCIALIZATION OF THE CHILD IN THE PRESCHOOL PERIOD

Xülasə: "Sosiallaşma" konsepsiyasının əhəmiyyəti nəzərdən keçirilir və fəlsəfə tipli bir təhsil sahəsi (fəlsəfə, sosiologiya, psixologiya, pedaqogika) kimi sosiallaşma prosesinin mahiyyətini müəyyənləşdirir. Sosiallaşmanın ictimai mühitin (mədəniyyət, dil, dəyərlər, davranış normaları) və fərdin aktiv mövqeyinin əhəmiyyəti, onun yaşını və fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq əhəmiyyətli olduğunu vurğulayır. Sosiallaşma probleminə iki fərqli yanaşmanın xarakteristikası təqdim olunur: uyğunlaşma və fəaliyyət. Uşaqların inkişafında məktəbəqədər mərhələsinin gənc nəslin sosiallaşma dövrü kimi diqqət yetirilir. Ailənin və məktəbəqədər təhsil müəssisələrinin uşaqların cəmiyyətdə formalaşması prosesi müəyyənləşdirilir. Mütəsir bir məktəbəqədər müəssisədə kommunikativ və oyun fəaliyyətlərinə aid problemlər göstərilir.

Açar sözlər: sosiallaşma, sosiallaşma faktorları, məktəbəqədər yaşda olan uşaqlar, ailə, məktəbəqədər təhsil müəssisələri, oyun və ünsiyyət fəaliyyəti

Резюме: Рассматривается важность понятия «социализация» и выявляется сущность процесса социализации, например философского образования (философия, социология, психология, педагогика). Подчеркивается важность социализации (культура, язык, ценности, поведенческие нормы) и важность активной позиции человека с учетом его возраста и личности. Представлены характеристики двух разных подходов к проблеме социализации: адаптация и действие. В развитии детей молодое поколение дошкольной стадии рассматривается как период социализации. Определен процесс формирования детей в обществе и дошкольных образовательных учреждениях. В современном дошкольном учреждении общение и игровая деятельность являются сложными задачами.

Ключевые слова: социализация, факторы социализации, дошкольники, семья, дошкольные образовательные учреждения, игровая и ассоциативная деятельность

Summary: The importance of the concept of "socialization" is examined and identifies the essence of the process of socialization, such as philosophical education (philosophy, sociology, psychology, pedagogy). It emphasizes the importance of socialization (culture, language, values, behavioral norms) and the importance of the individual's active position, taking into account its age and personality. Characteristics of two different approaches to the problem of socialization are presented: adaptation and action. In the

development of children, the younger generation of the preschool stage is considered as a period of socialization. The process of the formation of children in the society and pre-school education institutions is determined. In a modern preschool, communication and gaming activities are challenges.

Key words: socialization, socialization factors, preschool children, family, preschool education institutions, game and association activities

"Sosiallaşma" konsepsiyasının siyasi iqtisadiyyatdan gəldiyi hesab olunur. Bu konsepsiyanın tarixi Amerikalı sosioloq Franklin G. Giddinsin adı ilə əlaqələndirilir. Franklin "Sosiallaşma nəzəriyyəsi" kitabında ilk olaraq bu konsepsiyanı təsvir etmişdir [1]. F. Giddins sosiallaşmanı insanın cəmiyyətə, həyata hazırlanması kimi qeyd edirdi. XX əsrin ortalarına qədər sosiallaşma fənlərarası sahə kimi göstərilirdi. Hazırda sosiallaşma sosioloqlar, filosoflar, psixoloqlar və pedaqoqlar tərəfindən araşdırılır. Hər bir elm bu anlayışın öyrənilməsinə kömək edir. Bu konsepsiyanın açıqlanmasında çox sayda sahə və yanaşmalar var.

Fəlsəfi baxımdan sosiallaşma prosesi insan və dünya arasındakı əlaqənin öyrənilməsinin sosial amillərdən asılılığını araşdırır. Alimlərin fikrinə əsasən sosiallaşmanın bir insanın cəmiyyətə daxil olması, ictimai ünsiyyəti, ictimai idraki, bir sıra sosial funksiyaları və rollarını qeyd edir.

Sosioloqlar sosiallaşma prosesinə xüsusi diqqət yetirirlər. Sosioloqların fikrinə sosiallaşma prosesi fərdlərin ictimai dəyərlərini, cəmiyyətdə qəbul edilmiş davranış normalarını və davranış qaydalarını sosiallaşma prosesində aktiv və ya passiv mənimsəməsi durur.

Psixoloqların fikrinə, sosiallaşma prosesi insanla ətəfdakı sosial realıq arasındakı əlaqələr sisteminin öyrənilməsidir. Psixoloqlar sosiallaşma anlayışını, bir insanın ictimai təcrübəsini, davranış qaydalarını, mədəniyyətini, ənənələrinin mənimsənilməsi kimi qeyd edirlər.

Sosiallaşma prosesini öyrənməkdə pedaqoqların mövqeyində qeyd etmək vacibdir. Pedaqoqlar sosiallaşma prosesini bir insana sosial mühitin müxtəlif təsirlərini və insanın bu təsirlərə reaksiya verməsi kimi qeyd edirlər. L.V. Mərdaxəyevin sözlərinə görə, sosiallaşma şəxsiyyətin formalaşması, onun şüurunun formalaşması (sosial dəyərlərə, dilə, mədəniyyətə), sosial rolları və davranış təcrübəsinin (davranış standartlarının), ictimai əlaqə tərzinin mənimsəməsi və yaşla əlaqəli şəkildə ifadə olunmasıdır [5].

L.V. Mərdaxəyev sosiallaşma prosesində üç mühüm aspekti qeyd edir: şəxsin yaşı, ətraf mühitin təsiri və fərdlərin özünəməxsus fəaliyyəti. O, insanın sosiallaşma prosesini izah edərkən, insanın yaşadığı mühitə, ətəfdakı insanlara, qarşılıqlı əlaqələrə təsir göstərdiyini vurğulayır. Ətraf mühitin dəyişməsi ilə şəxsiyyət fəaliyyətinin insan cəmiyyətinə daxil olma prosesinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir [6].

Qeyd etmək lazımdır ki, uşağın sosiallaşma prosesi ailə və məktəbəqədər dövrdə başlayır. Ailədə və cəmiyyətdə sosial həyat normaları ilə ilkin tanışlığı formalaşır, böyüyərkən uşağın sosial dəyərlərini və ideallarını təməli qoyur. Ailədə uşaq yaşlandıqca və yaşlılar ünsiyyəti, davranışı öyrənir, özünü digərləri ilə əlaqələndirir. Bu zaman uşaqlar ailədə həyat tərzini, vərdətləri, məni və müsbətlikləri qiymətləndirir, ədalətli və ədalətsiz olan meyarları ilə tanış olur, nəsillərin, ailənin, keçmiş, adət-ənənələrinin mənimsəyir, mütəsir cəmiyyətin müsbət tendensiyaları barədə məlumat alır, gələcəyinin qayğısına qalmaq istəyir. Ailə üzvlərinin hər birinin biologiya (orxaq, istilik) və sosial (fərdlərə hörmət, rəğbət, dəstək, tanıma, sosioloji müdafiə) ehtiyaclarını təmin edir. Məktəbəqədər yaşda uşaq mədəniyyəti, universal dəyərlərini, dünya ilə qarşılıqlı əlaqəsini öyrənir.

Qeyd etmək lazımdır ki, məktəbəqədər yaşlarda olan uşaqlar, fəaliyyətdən başqa, inkişafında aparıcı amildir. M.I. Lisininin sözlərinə görə, bu müddət ərzində uşağın dörd növ kommunikasiya dəyişikliyi var: situasiya-fərdi, situasiya-biznes, əlavə vəziyyətli informativ, əlavə vəziyyətli-şəxsi [8].

1. Situasiya və şəxsi ünsiyyət (doğumdan 5-6 aya) - ilkin ünsiyyət formasıdır. Onun fərdi xüsusiyyəti, uşağın təhlükəsizliyin təminatını kimi qəbul etdiyi böyüklərin dost münasibətinə ehtiyacdır.

2. Situasiya və biznes əlaqələri (6 aydan 3 ilə qədər). Uşağın əsas fəaliyyəti subyektlərin öyrənilməsi ilə bağlıdır. Uşaq, böyüklərin müəllifləri əməllərini necə təkrar etməyə çalışdığından müşahidə edir.

3. Əlavə-mədəni ünsiyyət. Rabitə forması məktəbəqədər yaşlı uşaqlar üçün tipikdir. İndi uşağın fəaliyyəti obyektlərin xüsusiyyətlərini bilmək məqsədi daşıyır.

4. Əlavə şəxsi ünsiyyət. 6 ildən 7 ilə qədər görünür. Uşaq, bir yetkinliyi cəmiyyətin üzvü kimi müəyyən bir şəxs kimi qəbul edir. Uşaq böyüklərdən həyatı, işi haqqında çoxsaylı suallar verir və "insanların dünyası" ilə marqlanır.

Məktəbəqədər yaşda bir uşağın sosiallaşması məsələsini nəzər saldıqda aparıcı fəaliyyətin oyun olduğunu vurğulamaq lazımdır. Bu, uşağın emosional, zehni, iradəsi və şəxsi inkişafına kömək edir. Oynayarkən, uşaq ətrafında olan dünya haqqında məlumat alır, sosial rolları və davranışları assimilyasiya edir. Uşaq böyüdükcə, oyunun xüsusiyyətləri dəyişir (daha mürəkkəb olur). Beləliklə, dörd yaşlı bir uşaq böyüklərin davranışını təkrarlayır və onları təqlid edir. Oyun zamanı o, sosiallaşır. Oyunun süjet olur və uşaq süjetə uyğun oyun qurur, təfəkkürü formalaşır. Altı ya da yeddi yaşına çatdıqda, uşaq rollu oyun oynanır.

Müasir oyunlar on il əvvəlki uşaq oyunlarından tamamilə fərqlənir: karikatura, televiziya şousu və kompüter oyunlarından alınan yeni oyun sahələri ilə əvəzlənir. Düzgün olmayan video oyunlarından çox istifadə uşaqlarda zehni inkişafı üçün ciddi bir risk yarada bilər. Qeyd edək ki, bəzi video oyunları oynayan, uşaq fərdi fəaliyyətlərdə məhdudlaşdırılır və əlaqələri tükənir, kommunikasiya sahəsi pozulur və sosial təcrid olunmasına səbəb ola bilər. Həmçinin, bir çox video oyunlar uşağın təxəyyülünün inkişafına kömək etmir, bu oyunlarda hərəkətlərin əxlaqi qiymətləndirilməsi, şiddət səhnələri çoxluq təşkil edir. Bir uşağın kompüterdə uzun müddət sərf etməsinə və uşağın oyun fəaliyyətindən çəkilməsinə imkan verən böyük rol, uşağın daxili dünyasının və inkişafının formalaşmasına mane olur.

Ədəbiyyat:

1. Гиддингс Ф. П. Теория социализации. Н. Я. М., 1897.
2. Парыгин Б. Д. Основы социально-психологической теории. М.: Мышление, 1971.
3. Ковалева А. Методологические проблемы изучения социализации // Гуманитарные: теория и методология. 2012, № 2
4. Андреева Г. М. Психология социальных наук. М.: Аспект Пресс, 2000.
5. Мардахаев В. В. Социализация и социализация. Социально-педагогический подход // Вестник высшего образования. Звание: Педагогика и психология, 2015, № 4

6. Комарова Т. С. Развитие способностей и навыков у детей до 10 лет // Педагогическое образование и наука, 2010, №
7. Выготский Л. С. Проблемы детской (возрастной) психологии // Собрание сочинений. 6 т. М., 1984, т. 4
8. Лисина М. Формирование личности ребенка во взаимоотношениях. Л.: Питер, 2009.
9. Евдокимшина О. В. Влияние игровой деятельности на социализацию дошкольников // Мир науки, культуры, образования, 2015, № 2

E-mail: Velijevagulnar@gmail.com

Rəyçilər: ped.ü.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,
ped.ü.fəls.dok. L.A. Mammadli
Redaksiyaya daxil olub: 20.11.2018.

Problemin aktuallığı. Məktəbəqədər dövrdə uşağın sosiallaşma prosesində oyunun və ünsiyyətin həmişə aktuallığı ilə seçilib, bu gün də mühüm bir problemdir, tədqiqinə ehtiyac vardır.

Problemin yeniliyi. Məktəbəqədər dövrdə uşağın sosiallaşma prosesində oyunun və ünsiyyətin rolu diqqətə çatdırılır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar və uşaq bağçası tərbiyəçiləri üçün faydalı ola bilər.